

УДК 94(=161.2:477.85):316.75-027.542]«18/19»
DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2026.34.05>

БОРОТЬБА ЗА ІСТОРИЧНУ ПАМ'ЯТЬ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Добржанський Олександр

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID ID: 0000-0002-3817-188X

Scopus ID: 57281194300

У статті проаналізовано формування історичної пам'яті українців Буковини в контексті становлення національної ідентичності в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Відзначено, що початковий рівень історичної пам'яті українців краю був на низькому рівні. Переважали середньовічні уявлення щодо етнічної приналежності, про якісь наукові знання з минулого годі було й говорити. Однак з середини ХІХ ст. в краї зароджується і стрімко розвивається український національний рух. Однією з підвалин цього руху стало конструювання історичної пам'яті, яка мала забезпечувати формування національної ідентичності. На початковому етапі цього процесу велике значення мали суперечки з румунськими політиками і науковцями, які насаджували концепції, що українці не є автохтонним народом Буковини. Українські громадські діячі доклали чимало зусиль, щоб показати хибність таких тверджень. Інші помилкові погляди на історичне минуле пропагували москвофіли, які зображували русинів Буковини як частину єдиного російського народу, а історію Буковини тісно ув'язували з історією Росії. Однак уже з середини 80-х років ХІХ ст. домінуючою силою в середовищі українців Буковини стають народовці, які послідовно доводили хибність теорій москвофілів, наголошували, що українці – це окремий народ, який має свою історію. Народовці велику увагу приділяли формуванню історичної пам'яті в місцевого населення. Наголошено, що чимале значення в цьому відіграло збирання і популяризація українського фольклору та усної народної творчості, зародження і розвиток нової української літератури. Робота по поширенню історичних знань проходила в кількох площинах. Зокрема, популяризувалися наукові праці з історії України відомих українських істориків В. Антоновича, М. Грушевського та ін. Для мени підготовленого загалу, публікувалися невеликі за обсягом книжки, в яких в доступній для простих людей формі наводилися знання з історії України. Чималу роль в поширенні історичних знань відігравали культурно-освітні, наукові, мистецькі товариства. Активна робота досить швидко дала позитивні результати. Перед Першою світовою війною рівень національної свідомості українців Буковини значно зріс. Проявлялося це в переході на самоназву українців замість русинів, в посиленні зв'язків з українцями Наддніпрянини та Галичини, широким відзначенням національних свят як, наприклад, роковини народження Т. Шевченка, інших визначних діячів України.

Ключові слова: історична пам'ять, порубіжжя, історичні міфи, ідентичність, культура, міжнаціональні відносини, Буковина, Австро-Угорщина.

Dobrzhanskyi Oleksandr. The struggle for historical memory in the context of the formation of the national identity of Ukrainians in Bukovina in the second half of the 19th and early 20th centuries

The article analyzes the formation of historical memory among Ukrainians in Bukovina in the context of the emergence of national identity in the second half of the 19th and early 20th centuries. It notes that the initial level of historical memory among Ukrainians in the region was low. Medieval ideas about ethnic affiliation prevailed, and there was no scientific knowledge about the past. However, from the middle of the 19th century, the Ukrainian national movement emerged and developed rapidly in the region. One of the foundations of this movement was the construction of the historical memory of the people, which was to ensure the formation of national identity. At the initial stage of this process, disputes with Romanian politicians and scholars who promoted the idea that Ukrainians were not an indigenous people of Bukovina were of great importance. Ukrainian public figures made considerable efforts to prove the falsity of such claims. Other erroneous views of the historical past were propagated by Muscovites, who portrayed the Rusyns of Bukovina as part of a single Russian people and closely linked the history of Bukovina with the history of Russia. However, from the mid-1880s, the dominant force among the Ukrainians of Bukovina became the Narodovtsy, who consistently refuted the theories of the Muscovites, emphasizing that Ukrainians were a separate people with their own history. The Narodovtsy paid great attention to shaping the historical memory of the local population. It is emphasized that the collection and popularization of Ukrainian folklore and oral folk art, as well as the emergence and development

of new Ukrainian literature, played a significant role in this. Work on the dissemination of historical knowledge was carried out on several levels. In particular, scientific works on the history of Ukraine by well-known Ukrainian historians V. Antonovych, M. Hrushevsky, and others were popularized. For a less educated audience, small books were published, which presented knowledge about the history of Ukraine in a form accessible to ordinary people. Cultural, educational, scientific, and artistic societies played a significant role in the dissemination of historical knowledge. Active work quickly yielded positive results. Before World War I, the level of national consciousness among Ukrainians in Bukovina had grown significantly. This was manifested in the transition to the self-designation "Ukrainian" instead of "Rusyn", in the strengthening of ties with Ukrainians in the Dnieper region and Galicia, in the widespread celebration of national holidays such as the anniversary of T. Shevchenko's birth, in the loss of popularity of Muscovite ideas about the region's past, and so on.

Key words: historical memory, borderlands, historical myths, identity, culture, interethnic relations, Bukovina, Austria-Hungary.

Постановка проблеми. Сучасна агресія Росії проти України актуалізувала цілу низку ідеологічних наративів, які активно використовуються країною агресоркою і потребують належної відповіді з боку України. Серед них питання історії та історичної пам'яті обох народів. Свої воєнні дії Путін намагається обґрунтувати екскурсами в минуле, нав'язуванням хибних уявлень про український народ, його історію, формування української нації. Знову і знову згадуються старі твердження про «адін народ», про відсутність української нації, про штучність української держави тощо. Все це змушує прискіпливіше задуматися над різними аспектами минулого України, в тому числі й формуванням історичної пам'яті українського народу на різних відтинках часу і в різних українських регіонах.

Буковина – яскравий приклад того як в окремій українській землі місцеве населення, яке називало себе в XIX ст. русинами, за короткий відрізок часу, сформувало українську національну ідентичність. Це був складний процес. Доводилося долати перешкоди ментального, релігійного, академічного, суспільного, міжнаціонального характеру та й умови для націєтворення не завжди були сприятливі. Особливе місце в цьому займало конструювання історичної пам'яті та боротьба навколо цього питання між окремими етнічними та суспільно-політичними центрами впливу.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження різних проблем історичної пам'яті в останні десятиліття стало одним з потужних наративів сучасної історіографії. З цього питання є чимала наукова література. Відзначимо роботи зарубіжних дослідників П. Коннертона [6], П. Нора [12], Й. Рюзена [14], які особливу увагу приділяли теоретичним аспектам проблеми.

Серед українських науковців чимало напрацювань з даної проблеми мають А. Киридон [5], О. Каліщук [4], Л. Стрільчук [17, с. 180–201; 18], Л. Зашкільняк [3, с. 855–862] та ін. Однак проблематика Буковини в цьому контексті досі залишалася поза увагою дослідників.

Мета статті показати як відбувалося формування історичної пам'яті українців Буковини в умовах національного відродження другої половини XIX – початку XX ст., які труднощі довелося долати лідерам українського руху, який вплив на це намагалася чинити Росія та її місцеві поплічники – москвофіли.

Виклад основного матеріалу. Українське населення Буковини в середині XIX ст. було найчисельнішою етнічною групою краю. У соціальній структурі повністю домінували селяни. За віросповіданням переважна більшість українців були православними, порівняно небагато було греко-католиків. Освічені верстви становили незначну частину населення. В основному це були православні і греко-католицькі священники та учителі народних (тобто початкових) шкіл.

Буковина в австрійську добу була яскраво вираженим прикладом українського етнічного порубіжжя. Два найчисельніші народи краю українці і румуни мали свої чітко окреслені території компактного проживання. Українці переважали на півночі і північному заході, румуни на півдні і південному сході. Лінія розмежування досить добре простежувалася, вона проходила через Кимполунзький, Радівецький, Сторожинецький та Серетський повіти. Усі ці повіти мали змішане українсько-румунське населення. В них було чимало населених пунктів де поруч проживали українці і румуни [21, с. 3–28].

За розвитком суспільних процесів Буковина в 60-х роках XIX ст. значно поступалася сусідній Галичині та Наддніпрянській Україні. Тому вплив останніх мав велике значення для зародження українського руху на Буковині. Власне цей рух розпочався у 60-х роках XIX ст. Від самого зародження українського руху в краї питання історичного минулого українського народу та історичної пам'яті зайняло одне з цільних місць.

Варто зауважити, що початковий рівень національної свідомості та історичних знань з минулого українського народу був надзвичайно низьким і спрощеним. До середини XIX ст., а деінде й пізніше поширеними були середньовічні засади ідентичності, тобто на перше місце ставилася релігійна приналежність. Особливість Буковини полягала в тому що православну віру в краї називали волоською,

а православних людей волохами. Але назва волох одночасно була й самоназвою румунського населення краю. Звідси досить часто виникала плутанина, коли православні українці називали себе волохами, маючи на увазі, що вони люди православної віри, а австрійські чиновники, які на початках слабо орієнтувалися в місцевих реаліях, ототожнювали їх з румунами. Між тим греко-католицьку церкву на Буковині називали руською, а самоназва українців Буковини була русини, руські люди. Звідси деякі румунські політики намагалися насаджувати ідею що православні волохи (румуні) – єдиний автохтонний народ на Буковині, а русини, люди руської (греко-католицької) віри прийшли сюди з Галичини і не є корінними жителями цієї землі. Як наслідок, історичне питання стало важливим елементом міжнаціональних українсько-румунських відносин. Тому на початках українського руху творці українського відродження велику увагу приділяли роз'ясненню поняття етнічної приналежності, значення для цього рідною мови, спільної історії, не допущення румунізації через православну церкву, доведення на підставі історичних фактів того, що українці також автохтони Буковини. Яскравим, у зв'язку з цим був виступ православного пароха із с. Оршівці Кіцманського повіту Ізидора Мартиновича на генеральних зборах першого українського культурно-освітнього товариства «Руська Бесіда» 1 (13) грудня 1869 р. Доповідач різко засудив намагання змішувати віросповідання з етнічною приналежністю, наголошуючи, що русини і православні, і греко-католики творять єдине ціле, руський (український) народ. Далі він розвінчав, використовуючи історичні документи, тезу що єдиним автохтонним народом на Буковині є волохи. «...наши Буковинські Русини въ самомъ своемъ ядрѣ автохтоны Буковины, то есть предисторическіи жители, древнейшіи отъ Румуновъ; которыхъ исторія тутъ на Буковинѣ съ переселеніемъ Драгоша Воды 1352 года изъ Марамороши розпочинается», – наголошував І.Мартинович [13, с. 2–3]. Його виступ був позитивно зустрінутий усіма присутніми, а пізніше був опублікований окремою брошурою і поширювався по селах.

Таким чином, на початках національного відродження, однією з важливих проблем конструювання історичної пам'яті стала дискусія з румунськими діячами про автохтонність українського населення Буковини. Вона була закономірним явищем для порубіжного регіону, де міжнаціональні відносини відігравали важливу роль. Загалом ця проблема була досить швидко вирішена, бо історичні документи беззаперечно вказували на автохтонність українського населення краю. На цих позиціях стояли й австрійські історики Р. Кайндль [19] та інші. Однак ще й на початку ХХ ст. деякі румунські історики час від часу намагалися відстоювати думку, що українці – це тільки переселенці з Галичини. Щоправда це вже не мало суттєвого впливу на українське населення.

Важливо відзначити, що українці краю зберігали давні українські традиції. Це особливо проявлялося в фольклорі та усній народній творчості. У народних піснях, які передавалися з покоління в покоління своєрідним чином відображалися й спогади про історичні події українського народу. Зокрема чимало пісень було про козаків, їх участь у боротьбі з турками і татарами, про опришків, про Лук'яна Кобилицю тощо. Це були своєрідні маркери, які добре розуміли прості люди і які значною мірою забезпечували збереження ідентичності та розуміння єдності українців різних регіонів. На Буковині починаючи з 60-х років ХІХ ст. активізується збір фольклорного матеріалу. Цим займалися священники, учителі, студенти. Таким чином нагромаджувався матеріал, який був важливою підвалиною історичної пам'яті. Одне з перших зібрань пісень українців Буковини було опубліковано в Записках Південно-Західного відділу російського географічного товариства в Києві в 1874 р. [9, с. 372–600], а наступного року окремою книгою [15]. Пісні були зібрані тоді ще студентом Григорієм Купчанком і впорядковані Олександром Лоначевським

Чимале значення для модерного конструювання історичної пам'яті відіграла поява нової української літератури на Буковині. Основоположники цієї літератури Юрій Федькович, брати Сидір і Григорій Воробкевичі в своїй творчості досить часто зверталися до історії України. Через їхні вірші, поеми, прозу місцеве населення знайомилося з визначними постатями української історії. Ю. Федькович, наприклад, захоплювався боротьбою українського народу з поневолювачами різних часів. Для нього такі постаті, як Лук'ян Кобилиця, Олекса Довбуш, Богдан Хмельницький були уособленням великої сили українського народу, невмирущого прагнення до свободи. Своїми творами він уперше для багатьох проголошував просту і зрозумілу думку, що український народ ніколи не мирився з кривдою, долею, завжди, навіть у найнесприятливіші часи, боровся за визволення.

Особливе захоплення викликали козацькі часи, які зображувалися в ідеалізованому світлі. Осип Маковей зауважував про Сидора Воробкевича, що «він обробив поетично воєнні звитяги ледве не всіх гетьманів і славних козаків із ХVІ і ХVІІ століття. Ці свої співи називав він думами...» [11, с. 401]. Одне перерахування назв його історичних дум і поем – «Нечай», «Богдан Хмельницький», «Тиміш Хмельницький», «Іван Підкова», «Сагайдачний» – засвідчує, кого він вважав найвидатнішими посталями української історії.

Таким чином, творчість Юрія Федьковича, Сидора і Григорія Воробкевичів, звернення їх до сторінок минулого України і популяризація визначних подій та постатей історії заклали важливі підвалини для формування історичної пам'яті українців Буковини. Поетичні рядки в даному випадку мали на той час навіть більше значення для простих людей ніж наукові дослідження.

Чимале значення для розвитку національного руху і формування історичної свідомості мала діяльність українських культурно-освітніх, наукових, мистецьких товариств. Як уже зазначалося, перше українське товариство «Руська Бесіда» від самих початків на своїх засіданнях приділяла чималу увагу заслуховуванню та обговоренню різних повідомлень про історичне минуле краю. Чималу увагу цьому приділялося на сторінках першої української газети краю «Буковинская Зоря». Зокрема, за короткий період часу в газеті опубліковано статті «Изъ древнихъ документовъ молдавскихъ и волоскихъ водовъ (воевод)», «Историческіи свидѣтельства о древнѣйшихъ владетеляхъ и жителейхъ Буковины и Молдавіи» Ізидора Мартиновича, «Свирговскій, гетманъ козаковъ украинскихъ, союзникъ молдавского господаря Ивони противъ турковъ» Івана Глібовицького, «Радовецко-Черновецкая епископія и святители ея» Антонія Петрушевича. Крім того, на сторінках газети опубліковано декілька підбірок етнографічних і фольклорних матеріалів зібраних Григорієм Купчанком. Отже, вже перша українська газета краю левову частку своїх матеріалів присвячувала історичному минулому Буковини, обґрунтуванню автентичності українського населення.

Якщо ми говоримо про формування історичної пам'яті українців Буковини, варто мати на увазі цілу низку особливостей, які суттєво впливали на цей процес. Крім надмірного впливу, вже згадуваної, релігійної самоідентифікації, яка стримувала формування національного самоусвідомлення, велике значення мала також поява деяких хибних уявлень про минуле русинів Буковини, історичних міфів, які інтенсивно поширювалися представниками деяких суспільно-політичних течій. Найбільш яскраво вони проявлялися через появу і популяризацію москвофільських концепцій минулого русинів Буковини. Ці ідеї потребують окремого розгляду, бо вони досить інтенсивно нав'язувалися місцевому населенню і тривалий час справляли значний вплив на нього. Спочатку москвофільські теорії поширювалися на Буковині галицькими істориками та суспільними діячами проросійської орієнтації. Серед них варто назвати Дениса Зубрицького, Богдана Дідицького, Ізидора Шараневича, Теодора Ріпецького та ін. Їхні праці загалом повторювали Карамзінсько-Погодінську концепцію історії західноукраїнських земель і розглядали минуле цих територій у нерозривному зв'язку з історією Московського царства, а потім Росії. Щоправда, в їхніх працях власне історії Буковини відводилося небагато місця, але тут значення мала сама загальна концепція.

Однак з часом, з'являються й вихідці з Буковини, які не менш активно пропагували москвофільські теорії. Одним з найбільш яскравих був етнограф, історик, журналіст, уродженець буковинського села Берегомет над Прутом Григорій Купчанко. Будучи видавцем віденських газет «Русска Правда» і «Просвѣщеніє» він опублікував величезну кількість статей і книг, в яких торкався різних аспектів минулого українців Буковини, Галичини, Закарпаття. Яскравим прикладом його творчості стали книги «Буковина и еи русски жители» [8], яка претендувала бути своєрідним підручником для молоді з краєзнавства Буковини, «Доля русинів» [20], у якій аналізував історію перебування Галичини в складі Речі Посполитої, а Буковини в складі Молдавського князівства. та ін.

Русинське (а власне етнічно українське) населення Галичини, Буковини та Закарпаття Г. Купчанко вважав частиною «єдиного русского народа». Майже завжди він називав це населення «руским». Для підтвердження своїх ідей любив робити екскурси в історію. Він наголошував, повторюючи своїх російських покровителів, що колись був один російський народ, потім з нього в результаті різних геополітичних процесів, потрапляння російського народу під владу Золотої Орди, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої виділилися великоросійська, малоросійська і білоруська народності, які залишалися частинами єдиного народу. А потім і ці народності поділилися на дрібніші групи. «Но позднѣше зачали и сѣ три части русского народа rozdѣлятися на меньши части и такъ повстали на примѣръ, межи нами Русскими въ Австро-Венгрии: Подоляне, Подгоряне, Горяне, Гуцулы, Бойки, Лемки, Верховинци и так дальше» [10, с. 3]. Підсумовуючи, Г. Купчанко наголошував на тому, що російський народ є єдиним цілим (включно зі всіма українцями), незалежно від того, до складу якої держави він належить

Роблячи історичні екскурси, як правило, він починав від розселення слов'ян, потім «Русское государство», так він називав Київську Русь, далі володимиро-суздальські, московські князі. Потім Московське царство, а далі Російська імперія. Щодо Галичини і Буковини Купчанко вживав термін «Червоная Русь». Зауважував, що ця Русь понад 150 років входила до складу «Русского государства» (тобто Київської Русі, авт.), а потім потрапила під владу інших держав, які нещадно визискували місцеве русинське

населення. Що ж до Російської держави, то Купчанко вважав, що місцеве «руське» населення тут процвітало і благоденствовало. Відповідно до своїх історичних концепцій, Купчанко де тільки міг звеличував роль Росії в міжнародних відносинах (війнах XVII – XVIII століть), свідомо перебільшував її вплив на місцеве галицьке і буковинське населення, всіляко намагався показати, що нібито русини західно-українських земель ледве не з давніх часів тяжіли до орієнтації на Росію.

Крім Григорія Купчанка чимало про історію русинів Буковини писали й інші місцеві москвофіли Костянтин Козаркевич, Данило Козарищук, Юліан Геровський, Євген Козак та інші. Ситуація була небезпечною ще й тим, що за фінансової підтримки Росії видання москвофілів друкувалися чималими накладками і безплатно поширювалися по селах.

Таким чином, москвофіли намагалися нав'язувати місцевим Буковинським русинам свій концепт історичної пам'яті, який всіляко підтримувався російськими можновладцями.

Москвофільським потугам у всіх сферах суспільно-політичного життя, культури, освіти протистояли українофіли-народовці. Ця течія досить швидко зміцнилася на Буковині, і починаючи з середини 80-х років стала домінуючою. Народовці добре розуміли значення історії та історичної пам'яті у формування української національної ідентичності. Тому вони вели послідовну боротьбу проти москвофільських концепцій. Можна відзначити, що боротьба велася на кількох рівнях. Перший – науковий. Народовці докладали зусиль для поширення на Буковині праць українських істориків з Наддніпрянської України та Галичини, зокрема В.Антоновича, Б.Грінченка, С.Томашівського, М. Грушевського. У цей же час з'являються й окремі наукові праці, присвячені історії українців Буковини. Однією з перших була робота професора Чернівецького університету С. Смаль-Стоцького «Буковинська Русь» [16]. У ній автор простежив історію українців Буковини від часів Галицько-Волинського князівства до кінця XIX ст. Особливу увагу приділено історії розвитку української освіти, культури, перших кроків національного руху, зародженню українських товариств тощо. Роботу наскрізь пронизувала думка про єдність українців Буковини, Галичини, Наддніпрянської України. Автор послідовно розвінчував і румунські і москвофільські інсинуації щодо минулого українців Буковини.

Важливим внеском у збагачення історичної літератури з минулого українців краю стала книга професора другої Чернівецької гімназії М.Кордуби «Ілюстрована історія Буковини». У вступі автор обґрунтував необхідність освіти, поширення історичних знань для успішного розвитку народів. Він зауважував: «Чим більше освічених, самосвідомих, охочих до праці і пожертвування за спільну справу одиниць має який нарід, тим красші его вигляди на будучність. Примірів такої праці і жертвування для вітчизни найдете в нашій бувальщині чимало і се нехай скріпить вашу любов до рідного народу і, подасть охоту, потрудити ся коло придбання ему ліпшої будучности і красшої долі» [7, с. 5]. В роботі також подано історію українців від найдавніших часів, але значно більше уваги приділено часам Київської Русі, Галицько-Волинського князівства та перебування Буковини в складі Молдовської держави. Книга використовувалася в українських школах як підручник з історії Буковини, з особливою увагою до українців.

Чимало історичних праць про різні аспекти історії українців Буковини у цей час опублікували О. Маковей, О. Попович, З. Кузеля та ін.

Велику роль в поширенні історичних знань відігравали українські газети «Буковина», «Руска Рада», «Народний голос», «Нова Буковина», «Каменярі» та ін. Крім іншого, вони послідовно розвінчували хибні тези москвофілів, у тому числі й щодо минулого українців Буковини. Цим вони робили вагомий внесок у формування історичної пам'яті буковинців.

12 липня 1902 р. в Чернівцях було засновано Українське історичне товариство [2, с. 2–3]. Воно об'єднало більшість освічених українців краю, які прагнули проводити історичні дослідження, перш за все з минулого Буковини та поширювати історичні знання серед населення. Активними діячами цього товариства були університетські професори Володимир Мількович, Степан Смаль-Стоцький, Денис Єремійчук, лектор університету Зенон Кузеля, професор гімназії Мирон Кордуба, професор семінарії Осип Маковей, художник Микола Івасюк, студенти Панько Клим, Василь Сімович, Микола Левицький та ін. На засіданнях товариства заслуховувалися доповіді з історії, етнології, картографії Буковини. Досить активною була пам'яткоохоронна діяльність, особливо стосовно старих церков краю, які зазнавали різних реконструкцій. Чимала увага приділялася дослідженню історії населених пунктів, виявленню та опрацюванню історичних джерел, зокрема рукописних молдавських грамот та створення реєстру вже виданих грамот.

Крім названих напрямів діяльності, члени Українського історичного товариства займалися публікацією статей з минулого Буковини в наукових виданнях Львова, Києва, Відня, періодиці краю.

Іншим зрізом активності по формуванню історичної пам'яті стало поширення історичних знань серед широких верств населення, популяризація минулого українців Буковини у доступній формі для малописьменного населення. Велику роль тут відігравали сільські читальні. Вони почали створюватися у 70-х роках XIX ст. Незабаром їх взяло під свою опіку товариство «Руська Бесіда», яке піклувалося про забезпечення читалень газетами, журналами, необхідною літературою, в тому числі й історичною. Напередодні Першої світової війни на Буковині нараховувалося вже 154 читальні [1, с. 413] майже в усіх українських селах.

Крім «Руської Бесіди» активну діяльність щодо популяризації знань з історії України та Буковини, формування історичної пам'яті здійснювали й інші громадські організації. Зокрема, товариства «Руський Народний Дім», «Руська школа», «Буковинський Боян», «Жіноча громада», «Товариство руської православної шляхти», «Товариство учителів вищих шкіл ім. Г.Сковороди» та ін.

В кінці XIX – на початку XX ст. значне піднесення переживало українське книговидання. Популярними стають серійні видання, які були розраховані на масового читача і мали на меті ознайомити буковинців із найкращими здобутками світової та української літератури, історичними працями з минулого України. Найбільшими накладом розходилися книжечки «Народної бібліотеки», що видавалися «Селянською касою». Вони виходили двічі на тиждень обсягом у два друкованих аркуші, були порівняно дешевими і, крім того, розсилалися по сільських читальнях. 1909 р. в «Народній бібліотеці» опубліковано коротку історію України під назвою «Як жив український народ», в якій містилися популярні нариси з минулого України. Крім «Народної бібліотеки», «Селянська каса» видавала «Спількову бібліотеку», «Бібліотеку суспільних наук», «Світову бібліотеку», «Дитячу бібліотеку». Книжкові серії видавалися «Руською Радою», «Руською школою», «Вільною організацією українських учителів на Буковині» та іншими товариствами. Популярними були літературні додатки до газет «Промінь», «Народний голос», «Борба». Наприклад політичне товариство «Руська Рада» опублікувала історико-публіцистичний збірник статей і оповідань «Русини а москалі» в якому містилися розділи «Наша руська і російська мова», «Як у нас взялися кацапи і на що вони є», «Як то я з кацапа став Русином-Українцем», «Як виглядає кацапська правда і кацапська ідея» та ін. Отже, не тільки інтелігенція, але й селяни, робітники мали змогу познайомитися з українською літературою Наддніпрянщини і Галичини, популярними працями з історії України, що позитивно позначалося на усвідомленні єдності з усім українським народом, сприяло формуванню ідейних переконань, які базувалися на історичних знаннях.

Велике значення для формування історичної пам'яті мало регулярне проведення різних культурно-просвітних заходів, які приурочувалися визначним подіям української історії, вшанування видатних особистостей, які прославили Україну. Найбільш яскраво це проявлялося у пропаганді творчості Тараса Шевченка як пророка і творця України. Крім роковин Т.Шевченка в цей час регулярно відзначалися також ювілейні дати І. Котляревського, М. Шашкевича, Ю. Федьковича, С. Воробкевича, М. Драгоманова та ін. Такі культурно-просвітні заходи формували стійкі уявлення про єдність української історії, про спільність визначних постатей, які творили на різних українських землях, але були надбанням усього українського народу.

Можна з впевненістю відзначити, що напередодні Першої світової війни на Буковині було досягнуто значних успіхів у формуванні історичної пам'яті українського населення. Спостерігалось утвердження назви український, українець замість руський, русин. Частина товариств навіть змінили назву, або відразу почали називатися по-новому. Так «Руська школа» перейменована в «Українську школу», засновано товариства «Українська воля», «Українське казино», «Український міщанський клуб». Почала виходити газета «Україна».

Москвофільські погляди на минуле Буковини й місцевого населення повністю втрачали своє значення. Напередодні Першої світової війни залишалося тільки декілька москвофільських товариств, які були малочисельними і продовжували існувати завдяки фінансовій підтримці з боку Росії.

Отже, на початку XX ст. українське населення Буковини вже не було якоюсь аморфною етнічною масою, як це було п'ятдесят років перед тим. Широкі верстви українців добре розуміли своє минуле і мали конкретні плани на майбутнє, вони були згуртовані й успішно реагували на виклики часу.

Висновки. Буковина другої половини XIX – початку XX ст. і її русинське населення яскравий приклад швидкого прогресу в процесі формування історичної пам'яті широких верств населення. За декілька десятиліть було зроблено дуже багато для утвердження українських наративів історичної пам'яті, подолано хибні уявлення, які насаджувалися румунськими діячами та москвофілами. Формування історичної пам'яті відбувалося комплексно за рахунок популяризації усної народної творчості та фольклору, розвитку кращих взірців української історичної художньої літератури, поширенням наукових та популярних праць з історії України, розрахованих на різні соціальні групи, просвітній

діяльності українських культурно-освітніх, наукових, мистецьких товариств, формуванню національних свят та вшануванню визначних діячів історії та культури України тощо.

Коли в 1918 р. постало питання про майбутнє Буковини, українці краю впевнено заявили «Бажаємо до України!» Це був результат кількох десятиліть напруженої праці українських громадських, політичних, освітніх, культурних діячів, які жертвовною працею добилися значних успіхів у формуванні історичної пам'яті, національної свідомості українців Буковини.

Література:

1. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Чернівці, 1999. С. 413.
2. Історичне товариство в Чернівцях. *Буковина*. 1902. 24 листопада (7 грудня).
3. Зашкільняк, Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006–2007. № 15. С.855-862.
4. Калішук О. У тіні Волині? Історія vs пам'ять. Львів, 2016.
5. Киридон А.М. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ, 2016.
6. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. Київ, 2004.
7. Кордуба М. Ілюстрована історія Буковини. Чернівці, 1906.
8. Купчанко Г. Буковина и еи русски жители. Вѣдень, 1895.
9. [Купчанко Г.]. Пѣсни Буковинскаго народа. Записки Юго-Западнаго отдѣла императорскаго русскаго географическаго общества. За 1874 г. Т. II. К., 1875. С. 371-600
10. Купчанко Г. Русскій народъ. *Русска Правда*. 1889. Ч. 1. 1 січня.
11. Маковей О. Загальні замітки про поезію Ізидора Воробкевича. Воробкевич І. Твори. Львів, 1909.
12. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Київ, 2014.
13. Рѣчь отца Исидора Мартиновича, греко-православнаго приходника въ Оршовцахъ, на генеральномъ собраніи членовъ «Руской Беседы» въ Черновцахъ 1/13 Декабря 1869 г. *Буковинская Зоря*, 1870. 2 Февраля.
14. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Львів, 2010.
15. Сборникъ пѣсенъ Буковинскаго народа. Составиль А. Лоначевскій (съ матерьяла, доставленнаго Г.И. Купчанкомъ въ Юго-Западный Отдѣль Императорскаго Русскаго Географическаго Общества). Кіевъ, 1875.
16. Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. Чернівці, 1897.
17. Стрільчук Л. Контраверсійність політики пам'яті у сучасній Україні: проблеми подолання пострадянських наративів. *Public history: selected issues: Collective monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. P. 180–201.
18. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2019.
19. Kaindl R. Geschichte der Bukowina. Erster Abschnitt. Czernowitz, 1896.
20. Kupczanko G. Die Schicksale der Ruthenen. Leipzig. Verlag von Wilhelm Friedrich, 1887
21. Special Orts-Repertorium der Bukowina. Wien, 1885.

Дата першого надходження статті до видання: 26.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026